

A Magyar Általános Kőszénbányák Részvénytársulat tevékenysége Tatabányán 1901-1929

BALOGH CSABA kuratóriumi elnök, Szabadtéri Bányászati Múzeum Alapítvány

A cikk szerzője folytatja a Magyar Általános Kőszénbányák Részvénytársulat tatabányai tevékenységének – a BKL 2015/1. számában már elkezdett – bemutatását. Évenként változóan ismerteti a tatabányai medencében a szénbányászati tevékenység kiteljesedését, a kapcsolódó ipari infrastruktúra bővülését, kulturális, szociális létesítmények megépülését.

A századelő szénipari vállalkozásának pénzügyi válságától az európai színvonalú nagyvállalattá alakulásig

1901: Hazánkban és külföldön is pénzügyi válság jellemezte a gazdasági életet. A MÁK Rt. is csak igen súlyos feltételű kölcsönökkel tudta átmenetileg fedezni működését. A fennálló kölcsönök konvertálása, a nagyszabású beruházási program megvalósítása céljából – *Herz Zsigmond* vezérigazgató és *dr. Löw Tivadar* igazgatói tag közreműködésével – sikerült svájci és francia tőkével kedvező kamatozású és jelentős volumenű jelzálogos kölcsönre szert tenni, amit 41 év alatt kellett törleszteni. A XX. század első éveiben Európa-szerte élénk szénkereslet alakult ki. A MÁK Rt. előnyös szén szállítási szerződéseket kötött a Magyar Államvasutakkal, Ausztria nagyobb városaival. Ezek a megrendelések fokozott kitermelési, szállítási feladatokat igényeltek. A rohamosan fejlődő bányatelep „*Alsógalla – Bányatelep*” néven önálló vasúti megállóhelyet kapott, saját posta, távíró, jegyzői és anyakönyvi hivattalal. (1. kép)

1. kép: Vasúti megállóhely

1902: A MÁK Rt. részvényei a konjunktúra hatására felértékelődtek és az alapításkori értékének 250%-ára növekedtek. Az ekkorra már 10 ezer főt számláló bányatelep ebben az évben *Tatabánya* néven önálló községgé alakult. A folyamatos bányászati beruházások mellett új brikettgyár építése kezdődött, melyben a későbbiekben tojás, téglá, és kocka alakú brikettek előállítása folyt. A nagyarányú építkezések anyagszükségletének biztosítására – a környék triász és eocén mészkőveire alapozva – kőbányászat indult. Megkezdte működését a téglagyár.

1903: A korábban alkalmazott igen élőmunka-igényes kézi tömedékelés helyett az izsaptömedékeléses bányaművelési technológia általános bevezetésére került sor az aknaüzemekben. Ez az akkor újszerű művelési mód a későbbiekben mintegy 70 évig végigkísérte a tatabányai szénbányászatot. A bányatelepen bányaalkészítés kezdte meg működését egy ideiglenes tempóban.

1904: Üzembe helyezték a *Ranzinger Vince* bányagazgatóról elnevezett VI-os számú, majd a VII-es számú aknát. Ezekben az aknaüzemekben hosszú időn keresztül az izsapolásos, szintes szeletosztású kamrafejtéssel folyt a bányaművelés. A szénosztályozói kapacitások növelésére – a termelés súlypontjának keletre tolódásával – bővítések történtek, megépült a felsógallai szénosztályozó. Kísérletek kezdődtek szénből világító-gáz gyártására. Mészüzem létesült.

1905: Újabb aknaüzemek megnyitásával az energiaigény növekedett, ezért sor került az erőműi kapacitás bővítésére. Önálló központi gépműhely létesült az I-es számú középállomás mellett. Központi légsűrítő telep épült dugattyús gépekkel működtetve. A széntermelés meghaladta az évi 1,1 millió tonnát. A szénszállítás racionalizálására a nyugati irányba tartó szerelvényeket Bánhidáról, a keleti irányba tartó elszállítást a felsógallai vasútállomásra indították. Az aknaüzemek környezetében megkezdődött az ún. Újtelep, azaz a VI-os és a VII-es telepi bányászkolóniák építése. Az ótelepi településrészen ebben az évben épült az első községháza.

1906: Az újabb bányanyitások miatt szinte állandósult a munkaerőhiány. Ennek ellenére – Magyarországon először – a MÁK Rt. bányauzemeiben 8 órás műszakok bevezetésére került sor. Az emberi munkaerőt gépekkel pótolták, sűrített levegővel működtetett réseológépeket üzemeltettek.

1907: Új igazgató került a tatabányai bányászat élére Jex Simon, több magyarországi és külföldi bányában tapasztalatot szerzett bányamérnök személyében. Az I/a akna megkezdte termelési tevékenységét. Központi faterlep és fűrészüzem létesült. Az építkezések téglaszükségletének kielégítésére mészhomok téglagyár épült.

1908: A bányabeli tömedékanyag biztosítására megkezdődött az izsaphomok termelés vízugaras jövesztési technológia alkalmazásával. Újabb 2 darab Parsons típusú 2500 LE-s turbina beépítése történt az erőműben.

1909: A *Szende Lajos* bányaiagazgatóról elnevezett VIII-as számú aknaüzem ebben az évben kezdte meg a működését, majd elkezdődött a IX-es számú, a későbbiekben *Löv Emánuelről* elnevezett akna mélyítése. Tífuszjárvány tört ki a bányatelepeken (44 halálos áldozat), ezért ennek felszámolására járványkórház és egy korszerűbb vízakna építése kezdődött a Nagy Keselő-hegyen a kőbánya oldalában.

1910: Ebben az évben már nyolc aknaüzem korszerű gépi berendezésekkel termelt, üzemelt a brikettgyár és az új gőzüzemű téglagyár. Megalakult az altiszti kaszinóban a Tatabányai Sport Club, melynek első elnöke *Frei Ferenc* bányamérnök lett.

1911: Elkészült a bányamentő- és tűzoltóállomás gyakorlótárával, korszerű műszerekkel felszerelve (2. kép). 200 állomásos telefonközpont építése kezdődött. A MÁK Rt. kérelmezte a hatóságoktól a vasúti szénpillér lefejtésének engedélyezését.

2. kép: Bányamentő állomás

1912: Beindult a portland cementgyártás napi 80 vagonos termeléssel, forgókemencés üzemmóddal. Ez évben megépült a 129 ágyas korszerű bányakórház (3. kép), valamint sziléziai neogót stílusban a háromhajós óvárosi Szent István templom.

3. kép: Kórház

1913: A bányászati fejlesztéseknek, kapacitások növelésének köszönhetően a tatabányai széntermelés már meghaladta az évi 2 millió tonnát. Ez a mennyiség akkor az ország széntermelésének 30%-át jelentette. Ekkorra már Európa 50 legnagyobb vállalatai között jegyzik a MÁK Rt.-t, részvényeit a bécsi, zürichi, londoni tőzsdéken is forgalmazzák.

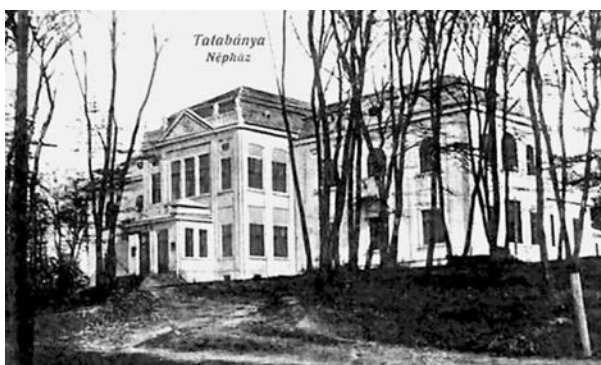
Az első világháború kezdetétől a nagy gazdasági világválság kirobbanásáig

1914: Az első világháború kitörése, a bevonulások miatt a termelés csökkent. A föld alatti létszámhiány miatt visszatértek a napi 12 órás munkarendre. A munkaerőhiányt, az ellátási gondokat a bányák fokozott gépésítésével is próbálták enyhíteni. Megkezdődött a vasúti szénpillér lefejtése a vasúti forgalom zavartalan működése mellett. Ez év tavaszától *Vida Jenő* az új vezérigazgatója a MÁK Rt.-nek.

1915: A Galla patak vize a külfejtésbe ömlött, onnan pedig egy odáig felnyúló siklón keresztül bezúdult a III-as számú, gr. *Teleki Gézáról* elnevezett akna bányatérsegeibe, ahol a termelési tevékenység ezért hónapokig szünetelt. *Jex Simon* bányaiagazgató után *Tiles János* bányamérnök volt az új vezetője a tatabányai bányászatnak.

1916: Újabb erőműbővítés volt, 10 ezer lóerős turbógenerátorral. Új, az ún. 2 szárnyú iszaptömedékeléses fejtéstípus jelent meg, először a IX-es számú aknában. Ezzel a széntermelés fajlagos költségei csökkentek. Kiepült a sűrített levegőt szállító csővezetékrendszer az aknaüzemekhez. Mészhidrátot gyártó berendezést helyeztek üzembe a mészegetőben.

1917: Az év májusában ötnapos sztrájkot statárium követte, majd a korábban eltörölt 8 órás munkarendet ismét visszaállították. A bányaiagazgatóság szomszédságában átadták – a művelődést, szórakozást biztosító intézményt – az 1500 főt befogadó Népházat (4. kép). Megkezdődött a XI-es számú, *Vida Jenő* akna mélyítése.

4. kép: Népház

1918: Újabb sztrájk hullám volt a föld alatti és külszíni munkahelyeken. Megalakultak a helyi bányamunkás szakszervezeti csoportok. Sor került a központi gépjavító műhely bővítésére, és egy öntöde kialakítására.

1919: A széntermelés mennyisége a mélypontra zuhant. Kisebb építkezések azért történtek, pl. sűrített levegős kompresszortelep építése a VIII-as számú akna közelében. Szeptember 6-án a sokféle, bányászokat sújtó intézkedések, büntetőeljárások hatására tiltakozások voltak a bányaiagazgatóság előtt, melyre a válasz a csendőrsortűz volt több halálos áldozattal. Erre emlékezünk szeptember első hétvégéjén, a Bányásznapon.

1920: A háború előtti 7500 munkavállaló helyett csak mintegy 5000 dolgozó volt a tatabányai bányászatban. A háború előtti termelés mennyisége felére csökkent. Állandósultak a bányászati anyagellátási problémák.

mák, különösen a bányafa beszerzési lehetőségek be-
szűkülése miatt. Liptó megyei szlovák munkások bete-
lepítésére és alkalmazásukra került sor. Megkezdődött
az Újtelepi kertés ún. gangos lakások építése.

1921: Vízakna épült a felsőgallai vasútállomás köze-
lében. Több létesítmény született: karbidgyár, ferroszi-
licium gyártás, acetilén gáz előállítás. A kórház mögöt-
ti erdőben 24 ágyas tüdőszanatórium létesült. Ebben az
évben a bányalejáratok hossza 5,8 km, a föld alatti vá-
gathossz 100 km, a külszíni függőspályáké 5,7 km,
melyek szinte behálózták Tatabányát. A vasúti forgal-
mat már három megállóhely szolgáltatta: Felsőgalla,
Tatabánya és Bánhida.

1922: A bányászati ismeretek elsajátítására megnyílt
a szénipari iskola. A MÁK Rt. budapesti központjával
állandó telefonösszeköttetés létesült. A MÁK Rt. alap-
tókét emelt a beruházások tőkeszükségeinek biztosítá-
sára. A VIII-as akna közelében újabb kompresszortel-
lep épült önálló kazánteleppel és gázturbinákkal. Ak-
kumulátoros lámpákat helyeztek a bányauzemekbe.

1923: Átadták az új községházát az akkori Fő utcá-
ban és a hatóságok jóváhagyják Tatabánya nagyközségi
közigazgatási besorolását. Az erőműben 15 ezer lóerős
turbógenerátort helyeztek üzembe és bővítették a tég-
lagyárat.

1924: Megkezdődött a *Rehling Konrád* bányaigazga-
tóról elnevezett XII-es számú akna mélyítése és a hoz-
zártartozó függőspálya kiépítése. Az erőmű bővítése
után októberben egy új turbógenerátor működésével
nagy üzembiztonsággal szolgáltatták a bányák mellett a
környék üzemének energiaellátását. Épült a szecesszi-
ós stílusba visszanyúló, magyaros motívumokat megje-
lenítő új Bányatiszti Kaszinó (5. kép).

5. kép: Bányatiszti kaszinó

1925: Tíz hétig tartott az újabb bányászstrájk a
munkahelyi műszakváltás kérdésében. Megnyílt a bá-
nyatiszti, altiszti, és munkás tagozódású strandfürdő,
melyek vízszükségletét a bányákban fakadó és onnan a
felszínre kitermelt vizek biztosították, majd felavatták
az Európában akkor egyedülálló 100 méteres uszodát.

1926: Az év második felét a fellendülés, elsősorban
a széntermelési mutatók gyors emelkedése jellemezte.
Az októberi szénzállítás 190 000 tonnás havi teljesít-
ménye a legnagyobb volt a társulat fennállása óta. A
társulat nagy mennyiségű cementet exportált kedvező
áron Németországba.

1927: A tatabányai bányászatban ez évben dolgozó
5994 bányamunkásból 4006-an dolgoztak föld alatti
munkahelyeken. Az éves termelés ekkor 1,534 millió ton-
na volt, melyet összességében 7,3 km függősín, illetve
kötélpályán szállították a vasúti feladóhelyekre. A MÁK
Rt. megvásárolta a nagyegyházi terület szénkitermelés
jogát. A folyamatos iszapolási tevékenység biztosítására
iszapvezeték hálózat létesült. Megkezdődött Felsőgallán
a honosított, majd tatabányai szabadalomként ismert

6. kép: Gőzfürdő

gőzmozdonnyal végezték a vontatást. Megnyitott a bá-
nyakórházzal szembeni, vízgyógyászati szolgáltatásokat
nyújtó gőzfürdő (6. kép).

1928: A széntermelés már meghaladta a háború
előtti mennyiség 85,9%-át. Megkezdődtek a szénlepár-
lási kísérleti üzem tervezési és szerelési munkái. A bri-
kettgyár kapacitása elérte a napi 2200 tonnát. Három-
nyílású aluljáróval újjáépítették a vasúti megállóhelyet.
Emlékművet avattak az I. világháború 64 tatabányai bá-
nyász áldozatának emlékére.

1929: Palatörő, keverő és mérlegelő berendezések
létesültek. A MÁK Rt. megszerezte a szénkitermelési
jogokat a csordakúti területen. Megnyílt a bányamun-
kásság szóra-
kozási igényei-
nek kielégíté-
sére – a VI-os
akna közelé-
ben – a könyv-
tárral, bálte-
remmel ren-
delkező Mun-
kásotthon (7.
kép). Felszen-
telték a VII-es telepi Szent Család katolikus templo-
mot. Évi 640 ezer köbméteres volt a bányászati vízkiter-
melés.

7. kép: Munkásotthon

*A hirtelen Európa-szerte kirobbanó gazdasági válság
szinte átmenet nélkül megtörte a MÁK Rt. gyorsan felfutó
termelési, infrastrukturális fejlődési vonalát.*

IRODALOM

- Tiles János:* A MÁK Rt. fejlődéstörténete. BKL 1935 2. szám
Szabó László: Nemcsak az ipar kenyeré... (1994)
MÁK Rt. 50 éve 1891-1941 a MK Rt. Igazgatóság különjelentése
Tatabánya története I. kötet (1972)
Rác Tibor digitális fotóarchívuma
Tatabányai Múzeum fotó és dokumentumtára
A magyar bányászat évezredes története II. kötet Bp. (1996)